

(I) Inledning

Der Arbeiterschutz ist auf der eine Seite eine
*nothgedrungene Concession des Staats an die Ar-
beiter*, auf der andern Seite rubrizirt er in die
bekannte Politik von Zuckerbrot und Peitsche.

Paul Ernst, 1890

Diskussioner om ett nattarbetsförbud för kvinnor – en så kallad skyddslag – fördes på internationella kongresser under 1890-talet. Redan långt tidigare hade sådana särdrag för kvinnor på arbetsmarknaden introducerats på nationell nivå i länder som England och Schweiz.¹ Nattarbetsförbudet för kvinnor blev en första testfråga för alla dem som ville internationalisera sociala reformer, däribland socialister. Skulle det överhuvudtaget gå att få igenom arbetsrättsliga konventioner på internationell nivå? Saken var inte helt enkel. De som var för en fri marknad ville inte se någon internationalisering av vissa länders restriktioner. Det fanns också ett annat slags motstånd från en långt mindre inflytelserik grupp.

För den första vågens kvinnorörelse blev nattarbetsförbudet *enbart för kvinnor* en av de mest ”brännande” frågorna under några årtionden. Det som gjorde nattarbetsförbudet känsligt var dess förhållande till kvinnors ökande krav på ekonomisk självständighet. Nattarbetsfrågan skulle i debatter tangera frågor som kvinnans roll i familjen, kvinnor som konkurrenter till män på arbetsmarknaden, prostitution och sedlighet. I anknytning till nattarbetsförbudet diskuterades farhågor och förhoppningar om följderna av kvinnors emancipation. Åsikterna var motstridiga bland kvinnor. De män som gärna såg reformer var i stort sett eniga om att kvinnor skulle må bra av att skyddas särskilt väl.

Denna bok kretsar kring detta nattarbetsförbud. Men det är inte förbudet

1. Wecker 1995; Lewis & Rose 1995; Lewis 1995.

i sig som är intressant. Diskussionerna vid de internationella kongresserna ger en möjlighet att se på vilket sätt uppfattningar om kvinnor och deras villkor formades i en brytningstid när den nya tidens välfärdssystem började etableras. Frågan om nattarbetsförbudet för kvinnor kan visa hur åsikter hos ledande grupper av män (vilka i sig inkluderade kvinnor) kunde leda till nationella lagar och en internationell konvention som präglade kvinnors reella villkor under lång tid och konfirmerade en speciell kvinnosyn. Införandet av ett nattarbetsförbud byggde på uppfattningar om vad kvinnor borde göra, vilka inte omfattades av alla, men av de mest inflytelserika.

Under decennierna omkring år 1900 införde allt fler stater ett nattarbetsförbud för enbart kvinnor. En samverkan mellan stater ledde till en internationell konvention så tidigt som 1906. Det var den så kallade Bernkonventionen, den första internationella arbetarskyddskonvention som införts. Enligt denna förbjöds kvinnor att arbeta natttid i industrier med fler än 10 anställda. Förbudet påverkade även overtidsarbetet. Ett nattarbetsförbud för kvinnor blev en del av en internationaliserad arbetsrätt. En ny internationell socialpolitik blev därmed en faktor som bidrog till att segregera män och kvinnor i arbetslivet. Den hade föregåtts av en motsägelsefylld opinionsbildning, som kom till uttryck på internationella kongresser, där starka lobbygrupper profilerade sig. År 1919 fördes nattarbetsförbudet för kvinnor vidare och skärptes som en konvention inom International Labour Organisation (ILO). Som sådan fick den hög status och har spritts över hela världen. Den har, med revisioner, fortsatt att gälla under hela 1900-talet.² Den blev ett integrerat led i byggandet av välfärdsstater och deras fortgående internationalisering. I forskning om välfärdsstaterna generellt har nattarbetsförbudet för kvinnor varit lågt prioriterat.³ Konventionen blev en del i moderna staters försök att etablera en internationell konsensus på arbetsrättens område. Men för kvinnor fick den dessutom till följd att de formellt gjordes till en särskild kategori arbetare.

Denna bok följer hur det gick att internationalisera en lagstiftning, som förbjöd alla *vuxna kvinnor* – däremot inte män – att arbeta natttid i fabri-

2. Wikander, Kessler-Harris & Lewis, 1995; Åkerblom 1998; Karlsson 2001a & b; *Night Work of Women in Industry* 2001.

3. Välfärdsstater har varit föremål för mycken forskning, se t ex Esping-Andersen 1990; Baldwin 1990; Lewis 1993; Sainsbury 1996; Topalov 1999; Wisselgren 2000; Horne 2004.

ker. Kortfattat och akademiskt kan sägas att detta är en studie av ideologiska diskussioners påverkan på nationella lagar och på skapandet av en internationell konvention. Det är ett försök att beskriva hur de moderna samhällena nyskapade villkor som försvårade att kvinnor blev jämlika män. Detta skedde under ett specifikt historiskt skede när kvinnors lönearbete tolkades som ett stort samhällsproblem, men fick långsiktigt verkande konsekvenser.

Att skapa genusarbetsdelning

Tiden 1889–1919 var en avgörande period både när det gällde en ideologisk och en praktisk konstruktion av en rigid genusarbetsdelning. Att män och kvinnor fick olika arbetsfärer i det nya samhället som samtidigt innebar demokratisering och urbanisering, var inte en enkel fortsättning av den arbetsdelning som funnits i bondesamhället. Det behövdes ingrepp i utvecklingen för att införa nya former av genusarbetsdelning i industrisamhället. Industrialismen bröt upp ett gammalt produktionsmönster och etablerade ett nytt, med nya regler, nya arbetsbetingelser, nya organisationsformer och en nygammal ideologi om kvinnor som annorlunda.

Debatter på internationella kongresser, arrangerade av både män och kvinnor, kring införandet av ett internationellt nattarbetsförbud för kvinnor ger en bild av hur denna nya konstruktion kunde gå till. Där kan de ideologiska brytningarna följas, när den äldre tidens uppfattningar konfronterades med nya villkor i arbetet och med nya idéer om alla människors lika rätt att delta i samhället. Debatterna fördes inte för sin egen skull utan för att påverka lagstiftningen. En effekt blev att skilda sätt att se på kvinnor fördjupades och artikulerades. Genom påverkan från grupper, som konstituerade sig internationellt, blev en specifik ideologisk uppfattning om kvinnor bekräftad genom lagar som i sin tur ändrade kvinnors reella möjligheter och skilde ut dem från mäns.

Bakom mitt intresse för debatterna på internationella kongresser om nattarbetsförbudet ligger en fråga, som upptagit många forskare – nämligen hur genusarbetsdelningen, den arbetsdelning som finns mellan kvinnor och män, förändras, bibehålls, skapas och omformuleras. Det finns många forskare före mig som visat att genusarbetsdelningen inte kan ses som naturgiven. Hypotesen att genusarbetsdelningen är en social konstruktion i förändring har gång

på gång bekräftats i vetenskapliga studier som kommit allt tätare sedan den andra vågens kvinnorörelse. Men insikten artikulerades långt tidigare.⁴

Jag ansluter mig till det som den nordamerikanska ekonomen Heidi Hartmann hävdade i sin klassiska artikel från år 1979 – själv läste jag den i svensk översättning 1981, under rubriken ”Kapitalismen, patriarkatet och könssegregationen i arbetet” – att det är genusarbetsdelningen som måste bli jämlik om kvinnor och män ska kunna uppnå samma maktpositioner i samhället. Det är genom genusarbetsdelningen som kvinnors sämre ekonomiska villkor och fortsatta ekonomiska beroende har kunnat fortsätta trots en demokratisk samhällsordning. Av genusarbetsdelningens skevhet följer andra möjligheter till underordning. Det var också Hartmann som pekade på den viktiga roll som arbetarskyddslagstiftningen fick för kvinnors villkor som arbetare i industrisamhället.⁵ Att denna syn på genusarbetsdelningen och dess följder för jämlikhet även omfattar fördelningen mellan betalt och obetalt arbete, är en självklarhet. Kvinnors uppgifter inom familjen är den ständigt underliggande premisen i diskussionerna om nattarbetsförbudet.

Medborgarskap

För att beskriva och analysera dessa diskussioner använder jag begreppet det ekonomiska medborgarskapet. Med ett jämlikt ekonomiskt medborgarskap menar jag en arbetsmarknad på vilken kvinnor och män har samma rättigheter och möjligheter. Ett sådant medborgarskap bygger på att kvinnor kan utbilda sig till manuella och intellektuella yrken, precis som män. Det innebär att de inte bör hindras av regler, lagar eller praktiker som gör skillnad på kön. Det innebär att ansvaret för barn delas mellan föräldrarna. Det innebär ett samhälle som organiserats för att detta ska vara möjligt, så att vuxna kan kombinera föräldraskap med individuellt ekonomiskt oberoende. Staten lägger genom sina lagar grunderna för ett ekonomiskt medborgarskap.

Ett ekonomiskt – liksom ett politiskt – medborgarskap har två sidor, en

4. Här några exempel: Clark (1919) 1992; Pinchbeck (1930) 1969; Kock 1938; Guilbert 1966; Dublin 1979; Kessler-Harris 1981; Hausen 1981, 1993a & b, 1987; Nienhaus 1982, 1995; Müller et al. 1983; Lewis 1984; John 1986; Milkman 1987; Cooper 1987; Wikander 1988, 1998; Glucksmann 1990, 2000; Parr 1991; Somestad 1992; Turbin 1992; Lewis 1993; de Groot & Schrover 1995; Hirdman 1998; Waldemarson 2000; Neunsinger 2001; Åmossa 2004.

5. Hartmann 1981.

formell och en praktisk. Relationen mellan rättigheter och praktiker har tett sig olika när det gällt arbetsmarknad och när det gällt politik. De politiska och ekonomiska medborgarskapen har haft olika förutsättningar.⁶

För det politiska medborgarskapet var den formella sidan viktig för att någon praktik värd namnet skulle kunna ta sin början. Först med den lagliga rätten fick kvinnor möjlighet att sitta i riksdagen. De var formellt uteslutna fram till dess de fick rösträtt och blev valbara. Naturligtvis hade kvinnor tidigare påverkat politik i vid bemärkelse. Sådan påverkan var syftet bakom initiativen till internationella kongresser. Men att kvinnor med tiden fick politiskt medborgarskap betydde inte att hindren var borta. Det politiska systemet bestod och består av praktiskt utövande. För Sveriges del går det att konstatera att det tog över 50 år från det att kvinnor erövrade det formella politiska medborgarskapet till dess att de praktiskt kan utöva det på nästan samma sätt som män.⁷ Ännu går det inte att säga att praktiken är fullt jämlik.

I viss mån kan man hävda att motsatsen gällt förhållandet mellan det ekonomiska medborgarskapets formella och praktiska sidor. Praktiken att lönearbeta gick före ett formellt och generellt tillstånd att göra det. Utan att ha ett enda enkelt formellt tillstånd har de flesta kvinnor arbetat för sin egen försörjning. Det ekonomiska medborgarskapet skiljer sig från det politiska genom att det inte funnits formulerat i en enda baslag, som avgjort om rättigheten fick utövas – ett lappverk av formella hinder har funnits. Begreppet ekonomiskt medborgarskap blir först användbart för en analys av ett samhälle där inkomster genom lönearbete på en så kallad arbetsmarknad blivit centrala för individens försörjning. Samhällets resurser fördelas med pengar som mellanhand. I ett sådant samhälle kan staten i ökande grad ställas till ansvar för hur den tillvaratar sina medborgares möjligheter att genom sitt arbete få tillgång till pengar och därmed försörjning. Det kapitalistiska systemets fördelningsregler samspelar med statens. Det ekonomiska medborgarskapet fanns (och finns) inbäddat i en mängd olika regler inom arbetsmarknaden, både statliga, professionella och lokala, vilka kan ändras och har ändrats.

Förändringar av medborgarskapets villkor har varit avsevärda för män och kvinnor under de senaste etthundrafemtio åren i västvärlden. Nya regler för deltagandet i det politiska livet, genom en utökad rösträtt, är bara en av

6. Distinktionen mellan rättigheters formella och praktiska sida finns väl analyserat av Lister 1997.

7. Östberg 1997; Frangeur 1998; Florin & Nilsson 2000.

många förändringar. De har inte kommit till stånd utan ett starkt motstånd, bland annat från normer i samtidens genusideologi. Det är viktigt att försöka få syn på både de outtalade och de uttalade uppfattningarna som låg bakom nya genusrelationer. Genusarbetsdelningen har varit ett stort hinder. Den har upprätthållits till betydande del genom stadigt förankrade föreställningar om kvinnligt och manligt och om kvinnors särskilda roll i familjen men också genom regleringar och lagar. ILOs nattarbetsförbud för kvinnor blev en internationellt legitimerad särregel, som bekräftade en speciell kvinnosyn. Kvinnor fick, genom denna sanktionering av sin särart, inte ett formellt jämlikt ekonomiskt medborgarskap. Ändå måste kvinnor i en hård praktik försörja sig och inte sällan andra närstående i det industrialiserade samhället.

Feminism och jämlikhet

Ett nattarbetsförbud för enbart kvinnor infördes bara några decennier efter att europeiska regeringar en efter en tagit bort en annan styrning av arbetsmarknaden: skråregleringen. Under den hade kvinnors och män olika sysslor segregerats. Avskaffandet av skråregleringen gav kvinnor nya möjligheter att tjäna pengar på områden som tidigare varit förbehållna män. Men att upplösa normerna för en genusarbetsdelning hade inte varit avsikten med avregleringen. Kvinnors företagsamhet väckte anstöt, och deras framgångar som försörjningskapabla bidrog säkert till att nya regler enbart för kvinnor på arbetsmarknaden var lätta för män att anamma. Genom ett fokus på en lag och dess internationalisering, kan tidens syn på kvinnor ringas in och göras tydliga.

Redan tidigt hade nationella nattarbetsförbud för kvinnor mött protester. Kvinnor i England blev först beskyddade och där restes också först protester. Kritik av denna särslag skulle bli ständigt återkommande vid internationella kongresser under decennierna omkring år 1900. På feministiska internationella kongresser utvecklades en diskurs, som utgick från en ideologi om jämlikhet mellan kvinnor och män vilken borde omfatta arbetsmarknaden. Men kvinnor var långt ifrån enade i sin negativa syn på särbehandlingen. Nattarbetsförbudet prisades av kvinnor för att det bidrog till en tydlig genusarbetsdelning och för att kvinnor behövde skydd på grund av sitt ansvar för familj och barn. Förbudet berörde i första hand arbetarklassens kvinnor. Det

skulle visa sig svårt att bestämma kvinnors ställningstaganden till det speciella nattarbetsförbudet enligt en enkel höger-/vänsterskala i manspolitik.

Nattarbetsförbudets internationalisering studerar jag i ett feministiskt perspektiv. Detta tycks desto mer angeläget som själva ordet feminist – som ett ord för kvinnor i opposition mot manlig dominans – intimt hänger samman med diskussioner om nattarbetsförbudet för kvinnor. År 1890 lanserade Marya Chéliga-Loévy⁸ ordet *feminist* i sin tidskrift *Bulletin de l'Union Universelle des Femmes. Revue mensuelle*. Ordet bör vid det laget ha använts under några decennier. Till en början var det en medicinsk term.⁹ År 1872 tycks det redan ha varit en – om än ny – beteckning på oppositionella kvinnor. Då visste författaren Alexandre Dumas d y att *feminister* ville ha jämlikhet med män i fråga om utbildning och medborgerliga rättigheter. Detta motsatte sig Dumas starkt. Men hans definition av ordet får sägas vara identisk med den som Marya Chéliga-Loévy och andra kvinnor senare använde. Enligt Dumas menade *feminister* att

[a]llt som är fel beror på att man inte vill erkänna att kvinnan är jämlik mannen och att man bör ge henne samma uppfostran och samma rättigheter som mannen; mannen missbrukar sin styrka etc etc. Ni känner till resten.¹⁰

Marya Chéliga-Loévy använde beteckningen *feminist* positivt i en artikel om hur nattarbetsförbud för kvinnor diskuterades i den franska nationalförsamlingen. Ännu var förbudet inte infört. Artikeln var kritisk och ville hindra en lagstiftning. Chéliga-Loévy framhöll att politiskt obundna feminister stod bakom kritiken. Hennes sätt att kalla en grupp aktivister för *feminister* kan vara värt att referera:

8. *Bulletin de l'Union Universelle des Femmes* nr 4, 1890:6. Chéliga-Loévy var gruppens ledare; En aktivisttrio bestod av Clémence Royer, Eugénie Potonié-Pierre och Maria Martin, enl Jules Bois "Les Apôtres femmes du 'Féminisme' à Paris", *Le Figaro* 9/11 1894, refererad i Wilkins 1975:12; Om Clémence Royer, Fraisse 1985:97.

9. Cott 1987:14 samt i not anför Hubertine Auclert som den som infört ordet under 1880-talet. Referensen är otydlig, och hänvisar bl a till ett brev som Auclert publicerade 25 år senare, i vilket hon skulle ha använt ordet. Var brevet finns framgår inte; Om den tidiga medicinska användningen, se Fraisse 1989:198f.

10. "Tout le mal vient de ce qu'on ne veut pas reconnaître que la femme est l'égale de l'homme et qu'il faut lui donner la même éducation et les mêmes droits qu'à l'homme: l'homme abuse de sa force, etc. etc. Vous savez le reste. Nous nous permettrons de répondre aux féministes que ce qu'ils disent là n'a aucun sens." Dumas 1872:91f. – Alla översättningar av UW om inte annat anges.

Vi vill inte anklaga eller utpeka någon särskild person. Men vi vill säga att även om vi har stött någon politiker tidigare, kommer vi att upphöra med det stödet så snart som denne försämrar för Kvinnan genom att stödja den lag, som har blivit kallad för en *skyddslag*. Denna lag kommer nämligen att ta ifrån Kvinnan hennes möjlighet att tjäna sitt bröd och kasta ut henne från hennes arbetsplats och det enbart för att hon inte ska konkurrera med män. Ännu en gång vill vi slå fast att vi inte tillhör något politiskt parti. Vi är helt enkelt oberoende *feminister*. Mer än en gång har historien lärt oss, att efter att ha utnyttjats för att aktivt befrämja en sak, efter att ivrigt ha arbetat för denna sak, så har vi kvinnor skuffats tillbaka av de segrande politikerna till vår gamla plats som underordnade. Vi måste ta lärdom av dessa hårda erfarenheter och lära oss fokusera våra kvinnliga och feministiska krafter på ett enda mål: att förbättra Kvinnans förhållanden. Det är bara på detta enda som vi kommer att sätta in våra gemensamma ansträngningar och aktioner.¹¹

Dessa feminister såg sig som självständiga i politiskt hänseende, fria från mäns politiska grupperingar. De hade en egen historiesyn och en egen tolkning av avsikterna med nattarbetsförbudet: feminister ansåg att män ville införa en särslag för att minska konkurrensen från kvinnor på arbetsmarknaden och hålla kvar dem i ett ekonomiskt beroende. De ansåg att politiker vid tidigare tillfällen – och här syftar de säkert på kvinnors stöd för Tredje republiken i de orostider som inte låg långt borta – lovat kvinnor sådant de aldrig infriat. De som kallades sig för feminister ansåg att ekonomisk självständighet var avgörande för kvinnors emancipation. Och de reste krav på att behandlas som jämlikar av män. Det kravet negligerades när ett nattarbetsförbud för kvinnor infördes i Frankrike 1892.¹²

11. "Nous n'accusons et nous ne visons personne, mais quelle que soient les sympathies que nous puissions éprouver pour tel ou tel personnage politique, nous n'en tenons aucun compte, du moment où il fait bon marché du sort de la femme à qui la loi, soi-disant protectrice ôte la dernière bouchée de pain et la renvoie de l'atelier pour l'empêcher d'être la concurrente de l'homme. Nous déclarons encore une fois, que nous n'appartenons à aucun parti politique. Nous sommes franchement et indépendamment *féministes*. L'histoire nous a montré plus d'un exemple, qu'après avoir été exploitées comme instruments d'action, après avoir servi avec un zèle incomparable, les femmes ont été reposées par les politiciens vainqueurs au fond de leur ancienne servitude. Il s'agit donc, de profiter de ces leçons si dures et de savoir concentrer la force de l'élément féminin et féministe, ne poursuivant qu'un seul but: l'amélioration du sort de la femme. C'est à quoi se bornent nos tendances, nos efforts et nos actions." Under rubriken "France", *Bulletin de l'Union Universelle des Femmes* Nr 4, 1890:6.

12. Denna lags "arkeologi" i Frankrike, se Zancarini-Fournel 1995.

Dessa feministers stämmor höjdes i vad som beskrivits som en tid då ”relationell feminism” och moderlighetsdiskurser var förhärskande bland Europas kvinnosakskvinnor.¹³ Visserligen var uppfattningen att kvinnors natur och psyke var olik mäns vanlig bland feminister. Däremot ansåg de inte att en sådan syn borde leda till en annorlunda behandling av dem som medborgare. Feminister såg inte något problem med att uppfatta sig som annorlunda män och samtidigt hävda sin rätt till jämlikhet inför lagen. Det var aldrig likhet de hävade utan jämlikhet! I denna bok kommer ordet ”feminist” att vara reserverat för dem som själva kallade sig så eller arbetade efter dessa franska feministers jämlikhetssträvanden. Någon särskilt ”relationell feminism” kan jag inte se att detta handlar om. Som vi ska se kom dessa tidiga feminister även att ansluta sig till socialismen, till sin egen definition av socialismen som jämlikhet mellan könen. Många av dem kommer därför att här kallas för socialistiska feminister, för att framhäva deras egen definition av sitt ställningstagande.

Marya Chéliga-Loévy var en av arrangörerna bakom en internationell kvinnokongress 1892, vilken benämndes feministisk. Där diskuterades nattarbetsförbudet för kvinnor, som det året blev lag i Frankrike. Feministernas syn på förbudet skilde sig från åsikter på andra internationella kongresser, där frågan togs upp. De mest statusfyllda av dessa var manskongresser. Även några kvinnokongresser var pådrivande *för* ett nattarbetsförbud för kvinnor. Boken följer åsiktspridningen vid drygt trettioålet internationella kongresser, mer eller mindre nära. Alla dessa kongresser använde sig av den internationella nivån för att uppnå en bredare påverkan, för att samverka och kunna gå tillbaka till det egna landet med stöd från andra länder. De internationella diskussionerna fördes i nära anslutning till de nationella. De två olika nivåerna var beroende av varandra liksom de internationella kongresserna delvis påverkade varandra sinsemellan. Mellan några av kongresserna uppstod en dialog med argument för och emot nattarbetsförbudet för kvinnor. Ibland blev det en dialog med förhinder, i vilken bara den ena sidan – kvinnokongresserna – svarade på argument framförda av den andra. Dessutom blev i debatterna påståenden så att säga lagda i motståndarens mun och sedan besvarade; det kunde resultera i att argument som ingen egentligen framförde, kom med i

13. Offen 1988; Koven & Michel 1993.

diskussionerna. Mansgrupperna stod betydligt närmare nationella lagstiftare och andra makthavare än kvinnokongresserna. Men inte heller kvinnorna var utan inflytande i vissa maktsfärer.

Nattarbetsförbudet för kvinnor fick betydelse som formare av en speciell arbetsmarknad för kvinnor och som vägröjare för andra mer generella internationella arbetarskyddskonventioner. Konventionen blev införd som nationell lag i Sverige 1911 och avskaffades 1962. Den spreds till de flesta europeiska länder, men inte till Danmark, Norge och Finland. Den internationella konventionen om ett nattarbetsförbud har fortsatt att vålla debatt ända in i våra dagar. Den är fortfarande om än i reviderad form en konvention inom ILO, medan den förklarats ogiltig inom EU.¹⁴

Vid slutet av 1800-talet var villkoren på arbetsmarknaden svåra. Industrialismen gick igenom en strukturell omvandlingskris med arbetslöshet som följd. Under samma tid hade motståndet mot den fria kapitalismen börjat organiseras. Vid krisens slut i mitten på 1890-talet hade nya typer av lönearbete tillkommit, rationaliseringar började genomföras och man kunde skönja tendenser till genusintegrering i somliga yrken. Kvinnor fanns i slitsamma lönearbeten utanför hemmen i ökande omfattning. Också män hade tunga arbeten. Alla hade långa arbetsdagar.

Olika tolkningar av verkligheten på arbetsmarknaden kom till uttryck vid de internationella kongressernas debatter och framläggande av resolutioner. Där skapades opinioner. Det var värdeladdade tolkningar i en historiskt bestämd tid. Kvinnors lönearbete – särskilt utanför hemmet – definierades av många som ett stort samhälleligt ”problem”. Många ansåg att kvinnors (och barns) situation som exploaterade lönearbetare var den mest alarmerande av alla samhällsförändringarna. Mäns lönearbeten sågs inte på samma sätt och för deras olägenheter ansågs det finnas andra lösningar än för kvinnors. Problemet med kvinnors lönearbete engagerade många. Att införa ett nattarbetsförbud för kvinnor var bara av lösningarna som lanserades. Många av förslagen gick längre på förbudslinjen och kunde tänka sig förbud för kvinnors lönearbete helt och hållet, eller för alla gifta kvinnors lönearbete,

14. *Night Work of Women in Industry* 2001.

precis som barnarbetet blivit förbjudet. Många andra ville inte alls reglera. Ett nattarbetsförbud för alla kvinnor – i första hand inom industrin – blev en kompromiss som inflytelserika grupper kunde enas kring.

Men alla var inte med på en tolkning av verkligheten enligt vilken kvinnors avlönade arbete var problemet. De såg istället lönearbetet som kvinnors möjlighet att bli ekonomiskt oberoende. Att få betalt för utfört arbete innebar nyckeln till kvinnors emancipation. De – många kallade sig feminister sedan ordet kommit i svang – stod i opposition med sin annorlunda syn på kvinnors kapacitet och önsknigar. De flesta av dem var kvinnor men bland dem fanns några engagerade män. Motståndets röster fick inte stort genomslag i sin tid men vi kommer att känna igen deras argument. De har levt vidare över tiden eftersom genusarbetsdelningen har fortsatt att vara omstridd.

Genom att följa det särskilda nattarbetsförbudets behandling på internationella kongresser kommer denna studie att sträcka sig över flera forskningsområden. För det första är det en studie om genusarbetsdelningen och hur den förnyas inom förändrade produktionsförhållanden under inverkan av olika tolkningar av kvinnans uppgifter i samhället. Den tar upp frågan om villkoren för kvinnors ekonomiska medborgarskap och sätter det i viss mån i förhållande till det politiska medborgarskapet. För det andra är det en studie om början av den internationella kvinnoorganiseringen genom de tidigaste internationella kvinnokongresserna. Dessa kongresser har inte tidigare behandlats utanför sina nationella kontexter. När de blir sammanförda förtydligas samband och konkurrensförhållanden. För det tredje är det en studie om internationella relationer (IR) i ett genusperspektiv. I ett sådant analyseras relationerna mellan kvinnor och män. Här utgör internationella kvinno- och manskongresser materialet för analysen. Det är en studie i framväxten av internationella konventioner, även detta en del av IR-forskningen. Studien följer framväxten av en av de allra tidigaste konventioner som sedermera övertogs av International Labour Organisation.¹⁵ För det fjärde är det en studie om den tidiga socialismens svårigheter att handskas med frågan om kvinnors jämlikhet och de schismer som det gav upphov till inom den tidiga organiseringen. För det femte är det en studie som förenar influenser från en nyare diskursanalys, genom närläsning och analys av utvalda delar av debat-

15. *Night Work of Women in Industry* 2001.

ten, med mer traditionella historiska forskningsmetoder, vilka istället sätter in kongressernas diskussioner i sin politiskt kulturella kontext.

Efter inledning och bakgrund börjar boken med att beskriva hur nattarbetsförbudet blev en ILOkonvention i Washington 1919. Det innebär att studien börjar där min framställning kronologiskt sett slutar. ILOkonventionen presenteras först eftersom den inte kan ses som ett definitivt slut. Konventionens antagande innebar inte slutet på debatterna om kvinnor och nattarbete. Den blev inte slutet för hävdandet av principen om jämlikhet på arbetsmarknaden och om genusarbetsdelningens vara eller inte vara.

Boken följer debatter från år 1889 fram till slutet av första världskriget och grundandet av Nationernas förbund samt ILO. Framställningen i övrigt är huvudsakligen kronologisk. Några få avvikelser beror på att kongresser inom en och samma organisation (dels International Council of Women, dels Andra internationalen) har placerats nära varandra.

Kongresserna är grovt sett av fyra slag: sådana manskongresser som arbetade för socialismens utbredning och sådana som arbetade för att sprida arbetarskyddslagstiftning internationellt samt kvinnokongresser, antingen feministiska eller mer moderata i sina krav på förbättringar av kvinnans ställning. Inget av de fyra slagen av kongresser uteslöt personer av det motsatta könet. Avvikande åsikter kunde dyka upp där de var minst väntade. Några andra kongresser har tagits med eftersom de har visat sig viktiga i sammanhanget.

Jag har försökt följa det sätt på vilket frågan om nattarbetsförbudet för kvinnor behandlades på en internationell nivå, från vilken det går att få viss utsikt över den nationella nivån, ofta beroende på i vilket land en internationell kongress hölls. I flera fall finns beskrivningar av vad som skedde på den nationella nivån¹⁶, i andra inte.

Kronologiska framställningar verkar idag ha låg status inom historieskrivningen. Många väljer en tematisk framställning – en sådan anses som mer analytisk. Jag har till och med hört historiker säga att utan en tematisk framställning är det inte möjligt att föra fram ett argument. Jag vill framhålla den

16. Baker (1925) 1969; Wiesen Cook 1978:154–231; Baer 1978; Boxer 1986; Feurer 1988; Avdela, Grandner, Hagemann, Howe, Jansz, Karlsson, Lewis & Rose, Ravn, Wecker, alla i Wikander, Kessler-Harris & Lewis 1995a; Schmitt 1995a & b; Zancarani-Fournel 1995; Ayass 2000.

eviga poängen med en kronologisk presentation av ett historiskt skeende: debatter och händelser kommer efter varandra i reell tid. Det som i en tid händer och sägs, utformas inte sällan i polemik med eller i samklang med och vidareförändring av det som gick före. Så var i högsta grad fallet med genomdrivandet av internationaliseringen av nattarbetsförbudet, som därtill är bokens genomgående tema. Det är därför kronologin fått råda i denna framställning.